

Stanislav Poskočil

Egon Morgenstern

**Přežil jsem
peklo gulagu**

Kniha byla vydána s laskavou podporou
Nadace Židovské obce v Praze,
Nadačního fondu obětem holocaustu.

Tato kniha vychází z nepublikované práce
Poskočil, S., Golobová, M.: Přežil jsem peklo gulagu.
(Napsáno v Mohelnici v roce 2007.)

© Stanislav Poskočil, 2015
© Nakladatelství P3K, 2015

ISBN 978-80-87343-53-1 (tištěná kniha)
ISBN 978-80-87343-55-5 (PDF)
ISBN 978-80-87343-56-2 (eKniha – epub)
ISBN 978-80-87343-57-9 (eKniha – mobi)

Za trochu lásky šel jsem v širou Rus
šel s hlavou odkrytou a často chodil bos

cestou necestou na gulag, na Sibiř zas
za trochu chleba, ryby, vody denně chodil jsem bos

Tak život plynul v utrpení dál a dál
a po dvaceti letech přišel jsem domů zas.

Většina z nás je přesvědčena, že ví, jak vypadá hrůza v lágrech. Co museli prožít lidé v sovětských lágrech, to si ale nikdo neumí představit. Proto jsem napsal tuto knížku, abyste nahlédli, jaký byl ve skutečnosti náš prostý život ve vězení na gulagu.

(Egon Morgenstern, Vilnius, 2004)

Předmluva

Touto útlou knížkou bychom chtěli uctít památku těch, kteří za druhé světové války opustili své domovy, aby se zbraní v ruce bojovali proti hitlerovskému Německu. Byli to lidé různých národností a náboženských vyznání, ale měli společnou touhu, která se bohužel mnohým nesplnila. Někteří místo boje na frontách skončili v pekle sovětských gulagů, kde museli za nelidských a otřesných podmínek bojovat za záchranu holého života, a jen některým se podařilo přežít.

Jedním z nich byl pan Egon Bernard Morgenstern, občan Československé republiky, židovské národnosti. Útěkem z vlasti projevil touhu vzít do ruky zbraň a bojovat v řadách Rudé armády, čímž by zároveň unikl plynovým komorám a spalovacím pecím německých vyhlazovacích táborů.

Vše dopadlo jinak. Před odchodem za hranice mu sestra Fanka, obdařená věšteckým nadáním, prorokovala: „Projdeš velikým utrpením, ale zůstaneš naživu. Vidím husté hvozdy, které tě zachrání. Jenže tvůj návrat do vlasti bude trvat nekonečně dlouho.“ To vše se splnilo do posledního písmene. A o tom bude i tato kniha.

Pan Morgenstern se vrátil do milované vlasti až po dvaceti letech v roce 1960, ale jen dočasně. Setkal se se svými příbuznými – sestrou a bratry, ale rodiče a jedna sestra zahynuli za šoa. Jen díky usilovné práci při hledání svých příbuzných a hlavně díky pomoci Červeného kříže se mohl setkat se svými drahými.

Ing. Stanislav Poskočil

Život v Československu

MLÁDÍ

Narodil jsem se těsně před vypuknutím první světové války – 27. července 1914 ve Vídni¹. Záhy jsme se však přestěhovali do Loštic (na severu Hané). Byl jsem čtvrtým dítětem v chudé rodině, po mně přišli na svět ještě dva sourozenci². Otec pracoval jako dělník v hutích a dolech, maminka byla porodní asistentkou.

V Lošticích nebyla práce, a tak se rodina přestěhovala za prací do Fryštátu. Na toto období svého života si ovšem nepamatuji, znám je z vyprávění rodičů a známých, kteří ty hladové roky války prožili. Spousta mladých mužů odcházela na frontu, mnozí umírali. Po skončení války v roce 1918 nastala v kraji, kde jsme žili, velká nezaměstnanost. I můj otec byl často bez práce. Pořádaly se hojné stávky a demonstrace, jichž jsem se jako malý chlapec rovněž účastnil rozdáváním letáků. Byl jsem hloupý kluk, neměl jsem ani tušení, oč vlastně jde.

Můj otec Julius Morgenstern byl vyučený strojný zámečnick a jeden čas pracoval v Třineckých železárnách. Vyráběly se zde bezešvé roury. Když se i můj otec ocitl bez práce a tím i bez peněz, situaci musela zachraňovat maminka. Pomáhala při porodech.

¹ Místo narození je s otazníkem. Sčítací operáty 1921 (Loštice) uvádějí Vídeň, na jiných dokumentech je uveden Fryštát (např. kmenový list čsl. armády z roku 1936). V Lošticích ani Fryštátě není o narození Egona Morgensterna záznam.

² Františka (1908), Richard (1910), Eliška (1911), Egon (1914), Renata (1917), Armín (1922).

Mnoho tím nezískala, poměry v jednotlivých rodinách se lišily jen nepatrně. Maminka Laura docházela nejen k porodům, ale uplatňovala své umění první pomoci při různých úrazech, občas včasným zásahem zachránila některým postiženým horníkům či hutníkům nejen zdraví, ale i život. Často nedostala za pomoc ani korunu, ale nic si z toho nedělala – pomáhala dál.

Nás šest sourozenců nebylo často čím nakrmit, chodili jsme otrhaní, většinu roku bosí, ale snažili jsme se rodičům pomáhat, jak to šlo. V zimním období jsme jezdili na haldy vybírat kousky uhlí, cesta tam a zpět trvala tři hodiny.

Navštěvoval jsem německou školu, ale doma se hovořilo výhradně česky. Mé oblíbené předměty byly dějepis a matematika. I do školy jsme chodili oblečení všelijak, věci jsem nosil po starších sourozencích. Boty jsme si půjčovali. Na školní pomůcky také nebyly peníze, něco nám půjčovali spolužáci, případně pan učitel. Zkrátka – učili jsme se podle možností, naším snem bylo absolvovat alespoň obecnou a měšťanskou školu.

Já jsem ji ukončil ve čtrnácti letech, abych se mohl vyučit a začít vydělávat. Odjel jsem do Náchoda, kde byl můj strýc topičem v hotelu Beránek. Ten mi zařídil učení na číšníka. Byla to nelehká léta, pracoval jsem od svítání do noci, den za dnem stále stejný stereotyp. Lokál se denně důkladně uklízel, podlaha drhla rýžákem. V kuchyni jsem musel pomáhat při vaření, mýt nádobí. Učit se chování číšníka a umění, jak být pozorný k hostům, bylo snad to nejdůležitější. V tom mi pan šéf pomáhal i pohlavky. On i jeho paní byli velmi přísní. Nejvíce jsem se obával vyhození, za každou cenu bylo nutno vyučit se, vydělat nějaké peníze, dát je na podporu rodině. O stravu nouze nebyla, v kuchyni jsem se najedl dosyta. V létě jsem spal na půdě, v zimě na lavičce v lokále nebo v rohu na koberci. Příkrýval jsem se kabátem. Po celodenní dřině bylo usínání snadné, spal jsem jak dudek, ráno jsem se nemohl probudit. Nejhorší byly dny, kdy k mým povinnostem patřilo loupaní brambor. Musel jsem vstát o dvě hodiny dříve a připravit je k vaření. Den za dnem plynul, při vši práci čas letěl a já byl rád, že se mohu vyučit, mít aspoň střechu nad hlavou, nocleh a jídlo.

Vyučil jsem se v roce 1931 a zůstal u pana Součka pracovat i nadále. Byla to doba celosvětové hospodářské krize, nezaměstnanosti, a tak jsem byl rád, že mám práci. Nějakou tu korunku jsem si vydělal, nemusel jsem už spávat na půdě či v lokále. Našel jsem si podnájem a byl spokojený – nic mi nescházelo, jen se mi stýskalo po rodičích a sourozencích. Trápily mě myšlenky na jejich obtížný život ve Fryštátě, a jak jen bylo možné, posílal jsem jim něco na přilepšení.

V Náchodě jsem pobyl do roku 1934 a pak odešel na Ostravsko, chtěl jsem být blíž rodině. Práce bylo málo, občas se mi naskytlo krátké zaměstnání v různých restauracích, hotelích nebo hostincích. V této době byly mé sestry Fanyнка (Františka) i Eliška už provdané. Fanyнка se usadila s manželem Oldřichem Frycem v Banské Bystrici. Fryc zde byl zaměstnán jako úředník. Eliška bydlela v Kysuckém Novém Městě, její manžel Bedřich pracoval na berním úřadě. Jelikož jsem pracoval na Ostravsku, měl jsem k rodičům i k sestrám blízko a mohl je často navštěvovat. Eliška měla tehdy tři syny, Jardu, Vládu a Standu³, ty jsem si velmi oblíbil. Dostali ode mne občas i nějakou korunu, z níž měli velkou radost, ale ihned si ji ukládali do kasičky.

V Německu se zmocnil vlády Hitler, vítězství jeho strany se dalo přičíst na vrub zoufalé poválečné situaci v Německu a celosvětové hospodářské situaci. Rozpoutal ve své zemi nejdivočejší nacionalismus a i rasismus. Řádily pogromy, štvance proti Židům, zatýkání odpůrců nacistického režimu. Situace se vyhrotila i na Těšínsku a moji rodiče se odstěhovali do Brna-Maloměřic a pak do Králova Pole. Já jsem zatím zůstával na Ostravsku, příležitostně pracoval jako číšník, ale moc práce pro mne nebylo.

Nacionalismus i fašismus se stále důrazněji projevovaly jako nesmírné nebezpečí nejen pro demokratické svobody v jednotlivých zemích, jejich nezávislost, ale i pro mír ve světě. Utvořila se Osa Berlín–Řím–Tokio, vznikají zde ohniska války, která budou

³ Nakonec sedm sourozenců: Jaroslav (1930), Vladimír (1932), Stanislav (1934) – autor této knížky, Marie (1939), Jarmila (1944), Bedřich (1947), Eva (1953).

Gulag

PEČORLAG, KDE VLÁDL ĎÁBEL GULAGIN

Konečně, po dlouhém putování, k smrti unavení a vyčerpání jsme dorazili do Pečorlagu¹³. Z Kotlasu do divoké tajgy, tundry. Byla to autonomní republika Komi, jež dnes leží v Ruské federaci na severovýchodě evropské části Ruska (plocha 415 900 km², 1,2 milionu obyvatel). Tady skončila naše strastiplná pouť. Mnoho nás ubylo, padlo vyčerpáním, hladem, zmrzlo. V hlubokém sněhu za námi zůstaly ležet desítky a desítky mrtvých nešťastníků. Nikdo je nepohřbil, neuložil do země, ani prostý dřevěný kříž se jménem nad nimi nikdo nepostavil. Žádný z jejich pozůstalých se nikdy nedoví, jak, kdy a kde jejich blízcí skončili.

Když jsme dorazili, vlastně se dovlekli do Pečorlagu, nemohli jsme ani uvěřit, že celou tu strašnou pouť bylo možno přežít. Chtěl jsem se zbrání v ruce bojovat proti nepřátelům, místo toho mě zahnali za polární kruh jako trestance! S takovou situací jsem nikdy nepočítal. Rovněž návrat do vlasti se zdál v nedohlednu.

Za těchto podmínek mi zbylo jediné – přežít! Za každou cenu se udržet naživu! Jenže – dokážu vydržet všechny útrapy, které mě ještě čekají? Vzpomněl jsem si na své rodiče, na jejich moudré

¹³ Sevpečlag (zkratka ruský Severo-Pečorskij ispravitělnno-trudovoj lager, česky Severopečorský nápravně-pracovní tábor) byl zřízen 14. května 1940 – viz Dvořák, J., Hradílek, A. (2013): Perzekuce československých Židů v Sovětském svazu za druhé světové války. HOP (Historie – Otázky – Problémy) 5, č. 1/2013, s. 105–120. (Pozn. red.)

radý do života. I oni se museli rvát o kousek chleba, oblečení, obutí i o teplo, které jsme i my děti musely zajišťovat. Jezdily jsme s vozíkem na mnoho kilometrů vzdálenou haldu hlušiny, abychom nasbíraly několik kbelíků uhlí. Umínal jsem si, že musím znovu nabrat dostatek fyzických i duševních sil, všechno zlé přežít a – vrátit se! Musím doufat v mého židovského Boha, určitě mi pomůže! Vždyť i má moudrá sestra Fanka mi to předpověděla. Věřil jsem i své matce, že mě neopustí, jistě se za mne modlí.

Rozhlížel jsem se, kam jsme po té strašlivé cestě dorazili. Na pohled nádhera! Všude ve vysoké vrstvě čerstvý, čistý sníh, mráz kolem -30°C . Vane silný, studený vítr. Okolo hluboké lesy. Krásné, ale co my, ubozí trestanci? Jak tady budeme žít? Za jakých podmínek zde budeme muset celá léta pracovat? Hrozné, to jsem si uvědomil hned zpočátku a padl na mne takový strašný smutek, pocit beznaděje – to se snad ani nedá přežít! Ale musím, musím sebrat všechnu svou vůli i slabé síly! Je nutno přežít! Všeljaké skličující úvahy mi táhly hlavou, jenže to k ničemu nevedlo. Taková je tady realita, která se nedá změnit.

Takže nezbyvalo nic jiného, než poslechnout vedoucího strážce a pustit se do práce. Přestože jsme se takřka únavou a vysílením nemohli hýbat, zazněl povel – stavět stany! Je nutno ubytovat se! Neměli jsme žádné zkušenosti, a tak jsme stany, v nichž budeme přespávat a trávit nějakou chvíli po práci, budovali, jak se dalo. Postavili jsme několik stanů, do kterých vítr okamžitě navál sníh. Ten bylo nutno odklidit až na pevnou zem. Pak jsme sem nanosili prkna, na nichž prý budeme spávat. Spali jsme, v promáčených trestaneckých hadrech, bez jakékoliv přikrývky. Do stanů se umístilo několik plechových sudů, barelů, které se povalovaly v okolí. V těch se pak topilo syrovým, mokrým dřevem, větrovým přineseným z lesa. Moc tepla od toho nebylo. Nechtělo to hořet, spíš jen čoudilo. Jen ti, kteří leželi nejbližší, se trochu ohřáli, ostatní unavení, propocení po celodenní dřině, usínali únavou.

Vyfasovali jsme 30 dkg chleba, syrovou zmrzlou rybu a osolenou vodu. I ten chleba byl zmrzlý na kámen. Potom jsme se „hřáli“ u sudu, rozmrazovali to ubohé jídlo a dumali, co se bude

dít dál. Každý se tlačil co nejbližší k „ohní“, aby se alespoň trošičku ohřál, teplo dávalo sílu k životu. Z toho důvodu jsme se i ve spaní tiskli k sobě.

Když jsme postavili stany, nechali nás chvíli na pokoji. Mohli jsme se ohřát, osušit obuv, která se rozpadávala. Když zemřel některý muž, který ještě měl boty, jiný mu je okamžitě stáhl. Jinak se nohy omotávaly všelijakými hadry. Určili jsme pořadník pro udržování ohně v sudu, aby nám nevyhasl jediný zdroj tepla. Prakticky se topilo bez nějakého zvláštního efektu, studený vítr a mráz pronikal do všech koutů naší ubohé ubikace. Byli jsme na smrt unaveni, a právě proto hned usnuli, i když nám hlavou táhly všelijaké myšlenky. Zdálo se, že tady přece jen budou snadnější podmínky k životu než za pochodu. Naše svršky i obuv byly promáčené, propocené, ale nevadilo, hlavně, že jsme mohli svým údům poskytnout odpočinek a – spát!

Ten, kdo se staral o topení, chodil mezi spáči a dával pozor, aby někdo nezmrzl. Jenže to bylo zbytečné – kdo byl psychicky a fyzicky na dně, stejně zemřel. Topič usínal únavou, ale musel dokázat oheň udržet. Nechali nás spát celou noc a další den, nikdo nás nehlídal, i strážní byli unaveni, přestože se většinu cesty vezli na saních. Potřebovali se umýt, dát dohromady, najíst, po případě – popít! Tyto vymoženosti trestanci neměli – jaképak mytí?

Druhý den po rozednění se konal nástup všech zbylých mužů, odsouzených ve Vilniusu. Provedl se jejich seznam, každý ohlásil své nacionále, byl zapsán. (Zda porovnávali seznam z Vilniusu, nevím). Pak nás rozdělili do skupin. Jedna skupina lámala kámen v kamenolomu a nakládala ho do vagonů, druhá kácela a zpracovávala stromy a třetí upravovala trať pro budoucí železnici.

Poté určili z řad trestanců vedoucí jednotlivých skupin. Většinou to byli různí lumpové – vrazi, lupiči apod. Ti nám pak dávali pokyny, předávali ty, které dostávali od našich strážných. Tito vedoucí také rozdělovali práci na pracovištích a zároveň rozkazovali ve stanech – prostě – kápové! Oznámili nám pevný pracovní řád, podmínky pro udržování kázně na pracovištích i ve stanech,

Budování železnice vězni gulagu

Železniční trať do Vorkuty (2009)

Co to byl gulag?

Slovo gulag je synonymem hrůzy stalinské diktatury. Jedná se o akronym z *Glavnoje upravlenije lagerej* (česky Hlavní správa táborů). De facto šlo o soustavu koncentračních táborů, která v době svého vrcholu na přelomu 40. a 50. let 20. století byla vězením, často i místem smrti pro několik milionů obyvatel Sovětského svazu (ale i několika set tisíc cizinců). Odhady počtu obětí se různí, tábory prošlo minimálně 10–18 milionů vězňů, podmínky v gulagu nepřežilo jen do Stalinovy smrti přibližně 1,7 milionů lidí.

Hlavní správa táborů byla jedním z oddělení sovětské tajné policie, které spravovalo systém koncentračních a pracovních táborů. Začal se budovat již za Lenina (1919), ale zásadně byl rozšířen za Stalinovy vlády. Slovo gulag se posléze přeneseně používalo pro označení celé sítě táborů nebo i jednotlivých táborů.

Tábory vznikaly za účelem koncentrace režimu nepohodlných osob, jak zločinců, tak politických vězňů. Což byla specifická kategorie, neboť většinou nepředstavovala oponenty bolševického SSSR, ale jen domnělé či zcela smyšlené nepřátele diktatury proletariátu. Současně šlo o otrockou pracovní sílu, která se využívala při těžbě nerostných surovin v oblastech s krajně nepříznivými klimatickými podmínkami či při stavbě náročných projektů – železnice, přehrady (nechvalně proslulý je např. projekt bělomořsko-baltského kanálu). Gulag tak fungoval jako nepřetržitý zdroj levné pracovní síly.

Celkem se vytvořilo bezmála pět set táborových komplexů, které zahrnovaly tisíce táborů. V nich byla v důsledku podvýživy,

vysílení, absence či nedostatku lékařské péče, katastrofálních hygienických podmínek i brutálního chování dozorců velmi vysoká úmrtnost. Pracovalo se často i šestnáct hodin denně, vězni byli vybaveni primitivním nářadím, většinou nebyli patřičně oblečeni. Dozorci si mohli s vězni dělat víceméně cokoliv, jen nesměli ohrozit produkci tábora. Situace nebyla ve všech táborech stejná a byla řada míst „více k životu“, zatímco některé tábory měly pověst „táborů smrti“.

Po smrti Stalina (1953) byly miliony vězňů propuštěny, podmínky se mírně zlepšily, v roce 1960 byl oficiálně gulag zrušen, nicméně v menším počtu existovaly pracovní tábory až téměř do konce existence Sovětského svazu.

Redakce